

Θέλει αρετήν και τόλμην και ελευθερίαν η κριτική

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ, Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής, τόμ. Γ', εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 2003, σ. 102

Η κριτική δεν είναι Άγγελος Βλάχος. Είναι έρωσ

Γράφουν συνήθως και συχνά για όλους. Σπάνια όμως γράφουν γι' αυτούς. Ο λόγος για τους κριτικούς. Συμβάλλουν τα μάλα στην Μεγάλη υπόθεση, αν και μη μετέχοντες λογοτεχνικής δόξης. Ανιχνευτές εδάφους, ραβδосκόποι νέων ρευμάτων, κρατούν ανοιχτή την αρτηρία μεταξύ κοινού και ποιότητας (λιχνίζοντας τον καρπό από το άχυρο — κι εδώ χρειάζεται αέρας, έμπνευση δηλαδή κι όχι μόνο), υπερασπιστές των μετόπισθεν (πόσους δεν ανέσυραν εκ της λήθης και εκ των χαλασμάτων του καιρού. Και δεν εννοώ οριακές μόνο περιπτώσεις, π.χ. του Κάλβου, του Καρυωτάκη, του Καβάφη). Άνθρωποι λάντζας. Πόσοι όμως σήμερα, σε καιρούς αγριότητας αγοράς, διαπλοκής, προσομοίωσης, έχουν καθαρά χέρια; Ερώτημα που προσπαθεί να απαντήσει ο Γ. Αράγης σε μια των δοκιμών του «Κριτική και διαφήμιση».

Από τις υπολογίσιμες και κυρίως εντιμότερες φωνές της κριτικής σήμερα, σταθμισμένη σχεδόν πάντα στο ύψος του βιβλίου που κρίνει και μακράν ex cathedra αποφάνσεων και εξουσιαστικών τάσεων, διακονεί αποκλειστικά την κριτική, ισομοιράζοντας ακριβοδίκαια το ενδιαφέρον του, και με την ίδια αποτελεσματικότητα, μεταξύ ποιήσεως και πεζογραφίας, μεταξύ ζώντων και τεθνεώτων, της γενιάς του (β' μεταπολεμική) και των άλλων. Ελάχιστοι από τους παροικούντες τη μικρά μας Ιερουσαλήμ δεν θα συνυπέγραφαν — εν κρυπτώ και παραβύστω — τις ως άνω κάλβειες ιδιότητες (αρετή, τόλμη, ελευθερία) στον Γιώργο Αράγη, την ανεξαρτησία γνώμης, την απροκατάληπτη κρίση, τη θαρραλέα αξιολογική ετυμολογία, πράγματα όχι και τόσο αυτονόητα σε μεταμοντέρνες μέρες κριτικού αχταρμά, μισόλογων, διαφημιστικής λαίλαπας. Μακράν της τύρβης, των ηθών και της αφήθειας της αγοράς, προσηλωμένος στο σώμα του κειμένου καθαυτό — αγνοώντας συγγραφέα και κοινό — πραγματώνει την κριτική πράξη που γι' αυτόν είναι υπέρτατη μορφή δικαιοσύνης!

Η χρόνια επαγγελματική τριβή του (ασκεί το επάγγελμα του γιατρού) τον έχει οπλίσει με πρόσθετη νηφαλιότητα, ψυχραιμία και διεισδυτικότητα στη στηθοσκοπήση και ακροαστικότητα του σώματος της γραφής. Προφανώς μαζί με τον όρο του Ιπποκράτη έχει δώσει ανάλογο και στις Μούσες.

Η κριτική, προαναφέραμε, είναι έρωσ. Και ο Αράγης, εκτός από ερωτικά αφοσιωμένος, καθαρόαιμος κριτικός (και τα 8 βιβλία του αναφέρονται στην κριτική, θεωρητική και εφαρμοσμένη) είναι και μονογαμικός υπό μίαν έννοια και πιστός: Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής τιλοδοτεί το πρώτο του βιβλίο το 1978 (που σιωπηρά αριθμεί 3 εκδόσεις — τεκμήριο κι αυτό της αποδοχής του), με τον ίδιο τίτλο και με την προσθήκη «Β'» βγαίνει και το δεύτερο βιβλίο του (1988) για να τριτώσει ο τίτλος και στο ανά χείρας. Όμοιοι άλλωστε είναι οι τίτλοι και των άλλων βιβλίων του: Ασκήσεις κριτικής, Σοκόλης 1990, Προσεγγίσεις, Πατάκης 1997 (με εξαίρεση το Αστική εμπειρία και αστική ιθαγένεια της νεο-

ελληνικής λογοτεχνίας, Σοκόλης 2001, που τιμήθηκε με το κρατικό βραβείο δοκιμίου). Τίτλοι που αποτυπώνουν εν πολλοίς και την παπαδιαμάντεια μετριοφροσύνη του κτήτορος και κατ' επέκτασιν το ήθος του (γιατί όχι Αραγάς; για τη συνέπεια κριτηρίων και εφαρμογής τους) που θα έλεγα ότι είναι η συνισταμένη του χαμηλόφωνου ήθους της γενιάς του, με την οποία τόσο αγαστά συμπορεύτηκε. Αναφέρομαι στην Εισαγωγή του στην Ανθολογία της Β' μεταπολεμικής γενιάς, εκδόσεις Παρατηρητής 1994, που παραμένει σταθερό σημείο αναφοράς).

Του Γιάννη ΚΟΥΒΑΡΑ

Το ανά χείρας Ζητήματα... Γ' πρόκειται για συναγωγή 9 κριτικών δοκιμών (καρπός δωδεκαετίας), που κάποιες έχουν δημοσιευθεί σε περιοδικά (Πλανόδιον, Ν. Εστία, Γράμματα και Τέχνες), άλλες είναι εισηγήσεις σε σεμινάρια κριτικής, ενώ κάποιες πρωτοδημοσιεύονται εδώ. Στο «Με ποιον διαλέγεται ο κριτικός», αντιπαρατιθέμενος στην άποψη των Παπανούτσου, Νικολαρεϊζή, Χουρμούζιου, ότι ο κριτικός διαλέγεται με τους λογοτέχνες των έργων τα οποία κρίνει, θεωρεί αυτό ως εξωκειμενική παρέμβαση, αφού η κριτική «είναι πράξη μοναξιάς», δεν χωράει τρίτος στο δυνάμιο κείμενο - κριτικός. Ως κύριο επιχείρημα παραθέ-

τει το υστερόχρονο της κριτικής έναντι της λογοτεχνικής πράξης, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ο κριτικός δεν είναι «συμβουλάτορας και καθοδηγητής του λογοτέχνη». Φυσικά κανείς δεν αμφισβητεί το αυτεξούσιο του λογοτέχνη, αλλά και κανείς δεν είναι αδιάβροχος από την περιρρέουσα κριτική ατμόσφαιρα. Μετριάζοντας κάπως τη θέση του θα λέγαμε για το νέο δημιουργό που δεν έχει ακόμη πλήρη πνευματικό πολιτισμό, ίσως έχει να διδαχθεί και από τις νηφάλεις κριτικές επισημάνσεις. Στην κατακλείδα του σημειώνει ότι μένοντας στο ιστορικό και δομικό επίπεδο (γλώσσα, τεχνική) ο κριτικός δεν υπερβαίνει το στάδιο της βιβλιοπαρουσίασης, πρέπει να προχωρήσει στο ποιοτικό, να πληροφορήσει δηλαδή υπεύθυνα ποια είναι «τα αξιολογότερα έργα που κυκλοφορούν». Ο αξιολογικός χαρακτήρας συνιστά την πεμπουσία της κριτικής, που ο φορέας της, ερήμην εξωκειμενικών παρεμβάσεων και προσώπων, πρέπει να καταθέτει την ετυμολογία του, διαλεγόμενος με τους κριτικούς προγόνους και λογοδοτώντας φυσικά στη συνείδησή του.

Ερεθιστικό και τολμηρό (λακτίζει προς κέντρα) το δοκίμιο «Κριτική της λογοτεχνίας και διαφήμιση», όπου βάλλει κατά «της εξουσιαστικής εκδοχής» της διαφήμισης που απεργάζεται το θάνατο — τη βολεύει αφάνταστα — της κριτικής. Τονίζει ότι η πλειονότητα των κριτικών σήμερα, μεταξύ σφύρας και άκμιονος, προκρίνει την έμμεση διαφήμιση και κριτική ανάμεσα στο δίλημμα «συμβιβασμένη μέσα στο γενικό ρεύμα της διαφημιστικής δημοσιότητας ή ασυμβίβαστος και στην άκρη». Οικτίζει την βαθμιαία μετάλλαξη της κριτικής, τον τρόπο του πολιτεύεσθαι των πεζογράφων που οι περισσότεροι σηριαλοποιούν τη γραφή τους, την κρίση δημόσιας επιδειξιμανίας που δέρνει τη λογοτεχνική κοινότητα έχοντας προσλάβει διαστάσεις ψύχωσης, με κίνδυνο να ακυρώσει το λογοτεχνικό βάρος, να υπονομεύει την ίδια τη συγγραφική δουλειά και να μετατραπεί η διαφήμιση και οι μηχανισμοί της «σε ρυθμιστικό σύστημα της δημόσιας παρουσίας των βιβλίων». Κανονικός για τα συνοδευτικά σημειώματα στο οπισθόφυλλο βιβλίων που συνάδουν συχνά με τα διαφημιστικά πρότυπα. Συγγραφείς και πολιτικοί αλληλοδιαγκωνίζονται αυτή την εποχή στο όργωμα της επαρχίας από εκδηλώσεις. Ο Αράγης και στο πα-

ρελθόν («Φιλία και κριτική») έχει θίξει την παθολογία της κριτικής από συμπτώματα συναλλαγής, ανειλικρίνειας.

Στο «Ερμηνεία, αξία και κριτική» αντιδιαστέλλει τη θεωρία (ερμηνεία, νόημα) από την κριτική (αναφέρεται στο ποιοτικό λογοτεχνικό γίγνεσθαι), επισημαίνοντας την αδυναμία της πρώτης (γενικευτικός και απόλυτος χαρακτήρας, καθώς μπορεί να εφαρμόζεται και σε μη λογοτεχνικά κείμενα), δεν προχωρεί στη μελέτη του ποιοτικού είναι των κειμένων και φυσικά στο θνησιγενές του χαρακτήρα τους, αφού οι θεωρίες παρέρχονται ως μόδα. Ο κριτικός όμως οφείλει να γνωρίζει και την τελευταία λέξη της θεωρίας, αλλά αυτό συνιστά αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη, έχει χρεία να συνεπικουρείται από κριτική νοημοσύνη, τόλμη, σχέδιο «θετικής δημιουργικής γνώσης». Κυρίως να εκφέρει λόγο πάνω στην ποιότητα, να τεκμηριώνει την αξιολογική του ετυμολογία «επί ποιητή αναίρεσης της ιδιότητάς του».

Στο «Ο κριτικός οφείλει να δείχνει τα χαρτιά του» (ο συνημμένος με τα Ανοιχτά χαρτιά του Ελύτη αναστόφρευτος) εμμένει στο ότι ο κριτικός οφείλει να δηλώνει απερίφραστα τα κριτήρια (τα μέτρα και τα σταθμά του) που ασκεί το έργο του έτσι ώστε το κοινό, γνωρίζοντας τους κανόνες, να μπορεί να κρίνει και να συγκρίνει (ως συμπαίκτης κι όχι ως εμπαιξόμενος). Διαφάνεια που βέβαια αποκλείει τη λαθροχειρική μορφή λογοτεχνικής κριτικής που ασκείται α-

σύστολα στις μέρες της απόλυτης αγοράς. Οι τεκμηριωμένες αξιολογικές κρίσεις συνιστούν άνοιγμα χαρτιών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και άλλες δοκιμές του, παραδειγματικές μάλιστα και αποδεικτικές κάποιων θέσεών του, όπως τα «Αξιολογικά κριτήρια σε τέσσερα κορυφαία κείμενα της νεοελληνικής κριτικής: Ροϊδής, Παλαμάς, Ξενοπούλου, Σεφέρης», οι «Δυο περιπτώσεις θετικής κριτικής παρά τις αντίθετες θεωρητικές θέσεις των κριτικών» (αναφορά στους Παλαμά, Ξενοπούλο για Κάλβο και Βουτυρά αντίστοιχα).

Πεισιμένος ότι ο χειριστής του λόγου «είναι ανελέητα γυμνός μπροστά στο κοινό του», θεωρεί περιττή την όποια πόζα και επιτήδευση, μιλώντας απλά, χωρίς μαλάματα, αρρητόρευτα. Πριν τεσσαράκοντα παρά ένα έτη κατεβαίνοντας στο στίβο της κριτικής και αναμετρούμενος με την ποίηση του Αναγνωστάκη, εφαρμόζοντας το πρόταγμα του ποιητή «Δείξε τα χέρια σου. Κρίνε για να κριθείς», μπορούμε να αποφανθούμε ότι δείχνει τα χαρτιά του και τα καθαρά χέρια λογοδοτώντας αποκλειστικά στην τέχνη και τη συνείδησή του. Και για του λόγου το αληθές, για τη σεμνότητα που ανέφερα παραπάνω, μάλλον δεν θα βρείτε καν βιογραφικό του, πολύ περισσότερο φωτογραφία του, γιατί έχει ευγενέστερες φιλοδοξίες από «το να τον ξέρει ο μπακάλης της γειτονιάς του».

Ο Γιάννης Κουβαράς είναι κριτικός λογοτεχνίας

Lapsus calami

Στο τελευταίο μου σχόλιο, εν τη ρύμη του γραπτού λόγου, το όνομα της μεταφράστρας του κειμένου του Αντόρνο για την «πληρόσημη και τα πρότυπα της μαζικής κουλτούρας», που δημοσιεύτηκε στην Κουλτούρα των μέσων (εκδόσεις Αλεξάνδρεια), μεταλλάχτηκε σε Αμάντα Μιχαλοπούλου. Το σωστό, φυσικά, είναι Αμικά Λυκιαρδοπούλου.

Λήδα Καζαντζάκη

Την επόμενη Κυριακή 21 Μαρτίου

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

**Ο ποιητής ως πολίτης
του ιστορικού παρόντος**

Γράφουν ή μιλάνε στις «αναγνώσεις»:

Active Member
Κώστας Βούλγαρης
Σπύρος Βρεττός
Στάθης Γουργουρής
Αλέξης Ζήρας
Μάσιμο Κατσούλο
Θανάσης Κωσταβάρας
Λευτέρης Πούλιος